

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Гуманітарна освіта
в технічних вищих навчальних закладах**

Випуск 34
Збірник наукових праць

Київ – 2016

inside). This concept is interpreted in the context of various debatable trends, stimulating the emergence of new ideas and original approaches.

The thematic volume of the term «intertextuality» in postmodern literary discourse can be clarified in connection with individual style. Intertextuality is viewed as a marker of postmodern artistic discourse in the context of linguo-semiotic studies. It describes the artistic text by refusal from the focus on originality. As an integral part of individual style and a text category which occupies one of central places among other categories of the text intertextuality modifies works of fiction presentation as homogeneous structures and offer their understanding as heterogeneous structures. The category of intertextuality is realized at the intertextual links levels «text-text», «text-epoch, culture», «text-language».

The cases of interaction between texts perform various functions depending on the sources of intertextual elements, the difficulties of their decoding, the place of their actualization in the text, the degree of modification in some new context: 1) evaluation expression function of the author in the text; 2) the function of drawing attention and entertainment of the recipient; 3) the function of establishing contact with the recipient; 4) the function of transmitting information about the surrounding world.

Various sources of intertexts can be viewed through intertextual connections which are fixed in postmodern artistic discourse. Intertextual connections provide the unity of the literary text linguistic structure in the aspect of individual style.

Key words: postmodernism, postmodern discourse, intertext, intertextual connections, sources of intertexts.

УДК 81'255.4'28: 81(045)

ЄНЧЕВА Галина

СТРУК Ірина

**ФЕНОМЕН МОВНОЇ АНОМАЛІЇ:
АВТОРСЬКА/ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КРЕАТИВНІСТЬ ЧИ
ВІДХИЛЕННЯ ВІД НОРМИ?**

Пропонована розвідка містить інформацію стосовно різних тлумачень поняття аномалії у лінгвістиці та перекладознавстві та різних

підходів до їхньої класифікації, релевантних з погляду перекладу. Розглядається доцільність використання мовних аномалій на позначення діалекту в художньому перекладі. Виокремлено різновиди мовних аномалій та приклади їх множинного відтворення українською мовою.

Ключові слова: аномалія, норма, діалект, креативність, художній переклад.

Питання співвіднесення «норми» і «відхилення від норми» цікавило вчених ще з часів античності, де дискусії точилися навколо питання про характер ідентичності понять: аналогії і аномалії, результати цих дискусій знайшли своє відображення у граматиці різних мов, пропозицією вирізняти певні мовні правила (аналогія) та відхилення від них (аномалія). На сучасному етапі лінгвістичних пошуків поняття «мовна аномалія» розглядають не просто як «комунікативний шум» (О. О. Селіванова), «комунікативну невдача» (О. В. Яшенкова), «перешкоди у спілкуванні» (М. Д. Феллер), «нульовий ступінь письма» (Р. Барт, В. Г. Гак), «мовленнєві невдачі» (О. В. Кукушкіна), «текстове напруження» (Л. В. Короткова), «парадокс» (О. Ю Жигadlo), а здебільшого як показник мовного розвитку і людської творчості [7, с. 123].

Природу мовних аномалій ґрунтовно досліджено у працях Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, Т. В. Булигіної, О. Н. Єрмакової, О. С. Кубрякової, І. М. Кобозевої, Л. В. Короткової, О. В. Падучевої, Т. Б. Радбиль, А. Д. Шмельова. Однак серед робіт з перекладу, де розглядається поняття мовної аномалії можна назвати лише монографію О. В. Ребрія «Сучасні концепції творчості у перекладі» [13]. Дослідник присвячує один розділ перекладу фонографічних аномалій, заторкуючи, зокрема, такі групи відхилень від норми, як параграфемні стилізації, ономотопеї, (квазі)реалії, okazіоналізми та (квазі)фразеологізми. Докладно розглядаються фонографічні стилізації мовленнєвих аномалій персонажів художніх творів. Наводиться чітка система правил відтворення фонографічних аномалій українською мовою. Спорадичність використання терміна мовна аномалія у перекладознавчих студіях наводить нас на роздуми про дослідження цього явища з метою аналізу його природи та

доведення доцільності його використання на позначення діалектного мовлення, що власне ставимо в основу цієї статті.

Слід одразу відмітити, що розуміння феномену мовна аномалія у сучасній лінгвістичній парадигмі має неоднозначне трактування: від загальнономовного явища до більш звуженого й конкретизованого тлумачення цього поняття, як: порушення норм уживання певної мовної чи текстової одиниці [1, с. 50]; навмисне порушення норм чи правил використання мовної одиниці, котре реалізується через порушення структурно-семантичних зв'язків між словами [10, с. 6].

У деяких наукових роботах (див. до прикладу І. М. Кобозева, М. І. Лауфер [6; с. 125]) висловлено уявлення про аномалію як про відхилення від норми, для якого легко підібрати стандартний спосіб мовного вираження. Є й інший підхід, за якого мовна аномалія трактується, як «розбіжність між двома різними видами знань: знанням актуального світу і знанням, отриманим читачем з текстового світу, що й веде до виникнення текстового напруження» [14, с. 15]. Іншими словами, у цьому особливому випадку, відхід від норми орієнтується на стиль автора, що власне передбачає створення «напруженої» мовної ситуації через яку читачеві слід пройти, щоб познайомитися з індивідуальною особливістю процесу бачення, осмислення і перетворення автором реальної дійсності. Тобто, відхід від мовного канону передає відхилення від канонічних форм, на більш глибокому рівні, на рівні свідомості автора або його персонажів.

У сучасних перекладознавчих студіях виходячи певною мірою з позицій когнітивного, гносеологічного трактування поняття «аномалія» як фіксації певного відхилення від відомих закономірностей у процесі сприйняття, розуміння і пізнання об'єкта [10, с. 6] розуміється, як: (1) різновид перекладацької суб'єктивної транспозиції; (2) запорука створення своєрідного «перекладацького шарму» і «творчої манери»; (3) операції з поверхневими структурами творів, що корелюються, як дія певних соціальних, лінгвістичних і екстралінгвальних чинників [15, с. 90–91]. Звідси, мовна аномалія у вимірі художнього перекладу є важливим елементом художнього твору, складником стилю письменника, одним з засобів, що утворює художній образ окремого героя твору. Аномалія надає тексту особливого

емотивного навантаження, має незвичну фонографічну, лексичну і граматичну форми, а також латентний асоціативний фон. Вона відповідає духу, задуму, цілям твору, відтворює характерний колорит тексту та передає потенційному читачеві ідею автора, що власне наводить нас на думку про доцільність її співвіднесення не з мовним відхиленням від норми, а з творчим задумом, заснованим на критеріях художньої доцільності і прагматичної функції певного відхилення від норми.

Художній твір – це природне середовище функціонування мовних аномалій, де вони «втрачають свій потенційно деструктивний характер і знаходять прагматичну виправданість, функціональну цілісність і естетичну значимість» [12, с. 4]. У тексті аномалії співвіднесені з реальною і зображуваною дійсністю, з розмовною мовою і мовою художнього твору. Усе це сприяє тому, що читач ніби заново відтворює асоціативні зв'язки мовної аномалії з точки зору свого світогляду, культури, що у свою чергу, сприяє кращому розумінню авторського задуму. У цьому відношенні мовна аномалія є раціонально мотивованим, комунікативно адекватним, прагматично успішним і семантично осмисленим явищем у системі засобів художньої виразності [12, с. 9].

Сутність мовної аномалії у межах художнього твору трактується досить неоднозначно – як діалект, просторіччя, соціальний жаргон, мовна гра та метафора, що, безперечно, створює певну невизначеність у розумінні природи аналізованого явища [12; 4; 7]. Спробуємо проаналізувати основні причини появи різного співвіднесення мовної аномалії із зазначеними вище явищами.

Деякі лінгвісти (до прикладу, Т. Б. Радбіль) вважають, що мовна аномалія – це діалект, просторіччя або соціальний жаргон. Причиною тому виступає співвіднесеність мовної аномалії не з мовною помилкою, а раціонально продуманою тактикою відтворення інформативного фону: «кожній аномалії у мовній практиці може бути прописаний раціонально інтерпретований смисл» [10, с. 298]. Тобто, будь яка аномальність в основному орієнтується на сприйняття реципієнта, на його здатність розкодувати внутрішнє багатство її смислових інтерпретацій.

Можемо припустити, що основними чинниками співвіднесення мовної аномалії з соціально-регіональною лексикою є: 1) звернення до історичних аспектів розвитку мови; 2) розширення кордонів між словом і екстралінгвістичною реальністю, що лежить в основі мовного коду; 3) вплив творчої складової авторського світобачення на художню мову.

Інші дослідники (до прикладу Ю. В. Дорофеев) вважають, що мовна аномалія – це метафора. Таке трактування дозволяє розглядати метафору не як мовне явище, а як механізм створення нових значень і нової реальності у тексті художнього тексту [5, с. 1–2]. Звідси, метафора «виявляється важливим пізнавальним механізмом, який дає змогу пізнавати складне через просте, абстрактне через конкретне, невідоме через відоме» [8, с. 4]. Унаслідок цього будь-які традиційні порушення, необхідно розглядати не з точки зору їх зумисності, а з позиції художньої доцільності та авторського задуму. Такий підхід робить акцент на прагматиці мовної або інтелектуальної дії, акцентує функціональну обумовленість семантичного зближення [11, с. 117]. Відповідно, передбачає аналіз мови як системи, що іманентно формується мовленнєвою діяльністю людей, а аномалій – як шляху становлення мови [5, с. 5].

З другого боку, інші дослідники (до прикладу, І. Д. Гажева) вважають, що межі між аномалією мови і метафорою невиразні, – іноді вони взагалі відсутні. Вони не схильні включати аномалію до категорії неузуальних мовних засобів художнього тексту, а виходячи з тези: «метафора це прийом «возвеличення» мови, і елемент мовної декорації, а аномалія це прийом, котрий руйнує мову», розглядають її як негативний кластер позбавлений «ореолу вишуканості» [4, с. 5]. З метафорою їх споріднює більшою частиною семантична неординарність, унікальність, яскраве конотативне значення, яке обумовлює спроможність передавати мовний колорит, що до речі, і змушує деяких авторів зараховувати мовну аномалію до метафор.

Інші дослідники розглядають аномалію мови як мовну гру, що є, певною мірою, дискусійним. Попри те, що ці мовні явища в однаковій мірі є результатом реалізації лінгвокреативної діяльності мовця, вони не є тотожними. О. Ф. Болдарева розуміє мовну гру як

порушення норм на різних рівнях мови з метою самовираження та емоційного впливу на адресата [3, с. 49]. З цього визначення, виходить що, порушення норми являє собою лише один із способів досягнення ігрового ефекту. Так, «значна кількість мовних ігор побудовано на таких особливостях мови як полісемія, омонімія і паронімія. Обігравання значень многозначного слова або значень омонімів не пов'язане з порушенням мовної норми, тобто не є аномалією» [7, с. 125].

Відмінність між аномалією і мовною грою, на думку, Л. А. Козлової полягає у тому що, мовна гра завжди носить навмисний, ціленаправлений характер. Якщо мовна гра здійснена ненавмисне, не можна виключити той факт, що реципієнт у силу власних креативних здібностей може сприйняти її як гру. Мовна аномалія, на противагу мовній грі, може носити ненавмисний характер, у такому випадку це можна розцінювати як мовний акт здійснений мовцем з низьким рівнем навченості, що власне не передбачає створення нового смислу [7, с. 126]. Думку дослідниці варто продовжити твердженням, що ненавмисна аномалія у художньому тексті на противагу звичайному повсякденному спілкуванню є складовою формування мовних портретів окремих персонажів творів.

Короткий аналіз мовної аномалії як діалекту, просторіччя, соціального жаргону, мовної гри та метафори засвідчує багатофункціональність терміна та його дещо узагальнюючий та широкий смисл, однак який об'єднується єдиною метою – співвіднести мовну аномалію з креативністю та особистісним баченням автора художнього твору.

Науковці пропонують різні класифікації мовних аномалій. До прикладу, Н. Д. Арутюнова пропонує поділяти мовні аномалії художнього твору на (1) аномалії, які можна віднести до семантичного субстандарту, (2) аномалії, які не можна віднести до семантичного субстандарту (нонсенс, абсурд) [2, с. 89]. Ю. Д. Апресян пропонує такі: (1) конструктивні (типові) аномалії, та (2) деструктивні (індивідуальні) аномалії, де останні це: «мимовільні або нерегулярні мовні помилки, зроблені чи то через недостатнє знання мови, чи то через вплив емоцій, чи то підсвідомо, чи просто випадково» [1, с. 63]. Такі визначення

повністю не розкривають мовну аномалію, оскільки вказують на слабку мовну інтуїцію автора тексту та його низький рівень грамотності, що цілком суперечить аномаліям художнього тексту, їх смислового наповненню і призначенню. Більш влучною нам видається класифікація, розроблена російською дослідницею О. В. Мурдускіною, яка пропонує виділяти п'ять великих опозицій мовної аномалії: 1) навмисні – ненавмисні; 2) авторські – експериментальні; 3) відносні – абсолютні; 4) переосмислені – не переосмислені; 5) мовні – логічні. Дослідниця вважає, що навмисні, авторські, відносні та переосмислені аномалії можуть отримати стандартну інтерпретацію, внаслідок чого саме вони можуть слугувати джерелом виникнення нових смислів [10, с. 6]. Однак, попри беззаперечний позитив, така класифікація є не найбільш вдалим рішенням, наприклад для аналізу мовних аномалій у творах М. Твена, де автор зумисно використовує мовні особливості для того, щоб відтворити образ окремого персонажа твору. Звідси, межі між зазначеними аномаліями припускають певну умовність та нечіткість їх розподілу.

У цій статті ми будемо послуговуватися класифікацією Т. Б. Радбіля, який пропонує розділяти мовні аномалії відповідно до різних рівнів мовної системи. Дослідник виділяє такі: (1) лексико-семантичні аномалії (порушення у сфері лексичної сполучуваності); (2) стилістичні аномалії (не обгрунтоване включення різностильових мовних одиниць у контекст); (3) фразеологічні аномалії (включають ідіолект); (4) словотворчі аномалії (прагматичні перетворення словотворчої структури окремого слова, або словотворчих моделей, до прикладу сюди можуть бути віднесені okazionalizmi); (5) граматичні аномалії (до якого автор відносить протиріччя між лексичним і категоріальним значенням мовної одиниці; аномальну вербалізацію категорії перехідності, контамінацію двох стилістичних моделей).

Звідси, видається, доцільним говорити про аномалію на різних мовних рівнях, що безумовно дозволить ретельніше підійти до питання перекладу діалектних одиниць у творах М. Твена, оскільки діалектне мовлення, як читаємо у різних джерелах, – це різновид мови, який відрізняється від інших варіантів своїми лексичними, граматичними та фонетичними рисами; співвідноситься з певною

територією, соціальним класом чи групою [18, с. 23; 16, с. 2101; 9, с. 7].

Проаналізуємо можливість/неможливість збереження креативної складової мовних аномалій відповідно до морфологічного та фонографічного рівнів, наприклад: «*Only if you get married I'll be **more lonesomer** than ever*» [22, с. 174]. – «Тільки, одружившись, я стану зовсім самотній» [19, с. 124]. – «Тільки якщо ти оженишся, я ж зостануся **сам-один**» [20, с. 153]. – «Тільки якщо ти оженишся, я залишуся **сам-самісінький**» [21, с. 165].

Розмовний займенник «сам-самісінький» І. Базилянської – цікаве поєднання у перекладі морфологічної мовної аномалії. Оскільки, демінутивність номінації «самісінький» підкреслює емоційність Гекльберрі Фінна, його щирі почуття і небажання втратити єдиного друга через дівчину. Звідси, вторинному комуніканту вдалося зберегти сутність мовної аномалії її креативний потенціал та первинну функцію.

Однак інколи перекладацька креативність відтворення мовної аномалії створює відчуття над перекладу: «*You're **s'rp** – Why, **what** do you reckon I am?*» [22, с. 150]; – (*You're surprised... Well, who do you think I am?*) [17]; – «Це я його **дивую!** Оце нічого собі! Та за кого ви мене маєте?» [19, с. 160]; – «Я вас **див...** Та за кого ви мене маєте?» [20, с. 433]; – «Я його **дивую**, скажіть будь-ласка! Та за кого ви мене маєте?» [21, с. 465].

У фрагменті автор використовує фонографічну «s'rp/surprise» та граматичну «what/who» аномалії. За нашим переконанням, ефект затинання, який створює аномалія «s'rp» та співвіднесення займенників жіночого і середнього роду мають бути рівноцінно відтворені у перекладі, оскільки є вирішальними у розумінні емоцій персонажа.

В українських перекладах немає натяку на неправильне вживання займенника героїнею, що безсумнівно змінює параметри стилістики Марка Твена, окрім того незрозумілим залишається пошана форма звертання (ви) тітки Саллі до хлопчика, який її образив. Фонографічна аномалія у перекладі В. Левицької та І. Базилянської семантично розширюється з допомогою емоційного «Оце нічого собі!» та зневажливого «скажіть будь-ласка» словосполучень. Як наслідок, у вторинній комунікації створюється

ефект «надмірного перекладу», доречність якого викликає певні сумніви.

Отже, проведений аналіз креативної природи мовної аномалії дає змогу зробити висновок про її прагматичний характер, а відтак доцільність її дослідження і відтворення задля кращого розуміння авторської картини світу. Відмітимо, що авторська креативність безсумнівно має тісний зв'язок з креативністю перекладача, що інколи може мати негативний вплив на переклад, оскільки, подекуди, перекладачі ігнорують передавання форми мовної аномалії, натомість використовують емоційно насичену лексику, що перенасичує змістовно-формальну складову оригіналу.

Логічним видається висновок про те, що мовні аномалії на позначення діалекту в художньому перекладі, актуалізуються на фонографічному, лексико-семантичному, морфологічному і синтаксичному рівнях та використовуються для моделювання знань про персонажа художнього твору здійснюють поступове входження у ряди загальноживаної термінології, що власне передбачає їх відкриття для нових теоретичних і практичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Языковые аномалии : типы и функции / Ю. Д. Апресян // *Res Philologica : Филологические исследования. Памяти академика Георгия Владимировича Степанова (1919–1986)*. – М. : Наука, 1990. – С. 50–71.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. – 896 с.
3. Болдарева Е. Ф. Игра как форма выражения эмоций : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Болдарева Елена Федоровна. – Волгоград, 2002. – 160 с.
4. Гажева И. Д. Языковые механизмы остранения прозе Андрея Белого / И. Д. Гажева // *Jezyk. – Czlowiek : dyskurs. szczecin, Uniwersytet szczecinski*, 2007. – С. 399–405.
5. Дорофеев Ю. В. Инновационные процессы в семантической структуре языковых единиц / Ю. В. Дорофеев. / Ю. В. Дорофеев // *Вісник Дніпропетровського університету*, 2008. – Т. 16. – Вип. 14. – Серія : Мовознавство. – С. 89–95.

6. Кобозева И. М. Языковые аномалии в прозе А. Платонова через призму процесса вербализации / И. М. Кобозева, Н. И. Лауфер // Логический анализ языка : Противоречивость и аномальность текста, 1990. – С. 194–224.

7. Козлова Л. А. Языковые аномалии как средство реализации креативного потенциала языка и их функции в тексте / Л. А. Козлова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2012. – № 2 (18). – С. 121–134.

8. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон ; Пер. с англ. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.

9. Маковский М. М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология). / М. М. Маковский. – М. : Высшая школа, 1982. – 136 с.

10. Мурдускина О. В. Языковые аномалии как средство самоорганизации англоязычного дискурса : на материале художественных и публицистических текстов : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Мурдускина Ольга Валериевна. – Самара, 2011. – 24 с.

11. Пемпусь Т. С. Метафора : теоретико-літературний аспект / Т. С. Пемпусь // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – № 1 (26). – С. 117–121.

12. Радбиль Т. Б. Языковые аномалии в художественном тексте : Андрей Платонов и другие / Т. Б. Радбиль. – М. : Флинта, 2012. – 322 с.

13. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.

14. Федяева Н. Д. Творческий потенциал языковых аномалий / Н. Д. Федяева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 4 (22). – Ч. II. – С. 187–189.

15. Швачко С. О. Перекладацькі трансформації у поетичному просторі / С. О. Швачко // Studia Germanica et Romanica. – Донецк : ДонНУ, 2005. – Т. 2, № 1 (4). – Серія : Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання. – С. 90–94.

16. American Heritage Dictionary of the English Language [Electronic resource]. – Access : <http://www.learnenGLISHlanguage.com>

17. Sparknotes. The Adventures of Huckleberry Finn [Electronic resource]. – Access : <http://www.sparknotes.com>

18. Trudgill P. Sociolinguistics : An Introduction to Language and Society / P. Trudgill. – London : Penguin, 2000. – 240 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. Твен М. Пригоди Тома Сойєра / М. Твен ; [пер. з англ. Ю. Корецького]. – К. : Веселка, 1982. – 175 с.

20. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна / М. Твен ; [пер. з англ. І. Стешенко, В. Митрофанова]. – К. : Веселка, 1990. – 496 с.

21. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна / М. Твен ; [пер. з англ. І. Базилянської]. – Х. : Школа, 2013. – 544 с.

22. Twain M. The adventures of Huckleberry Finn / M. Twain ; [edited by J. Manis]. – PA. : The Pennsylvania State University, 1998. – 204 p.

ЕНЧЕВА Г., СТРУК И.

ФЕНОМЕН ЯЗЫКОВОЙ АНОМАЛИИ: АВТОРСКАЯ / ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ КРЕАТИВНОСТЬ ИЛИ ОТКЛОНЕНИЯ ОТ НОРМЫ?

Предлагаемое исследование содержит различные трактовки понятия аномалии в лингвистике и переводоведении, а также различные подходы к их классификации, релевантные с точки зрения перевода. Рассматривается целесообразность использования языковых аномалий для обозначения диалекта в художественном переводе. Выделены разновидности языковых аномалий и примеры их множественного перевода на украинский язык.

Ключевые слова: аномалия, норма, диалект, креативность, художественный перевод.